

Dinehelano tsa Theho ya Molaotheo

wa Rephaboliki ya Afrika Borwa
1996, di Entswa Bobebe bakeng la
Baithuti

KETAPELE, DINEHELANO TSA THEHO LE BILI YA
DITOKELO

"Sengolwa sa Senyesemane ke sengolwa se molaong sa Molaotheo"

Dinehelano tsa Theho ya Molaotheo

**wa Rephaboliki ya Afrika Borwa 1996,
di entswe bobebe bakeng la baithuti**

Ketapele, Dinehelano tsa Theho le Bili ya Ditokelo

TSEBISO MOLAOtheo KE ENG?

Molaotheo ke molao o bohlokwa o ka sehloohong oo mmuso o buswang ka ona. O hlalosa ka moo dintho tsohle tsa mmuso di hlophiswang ka teng mme o akga ka hare melao ya ka moo matla a sebediswang ka teng, le hore ke mang a sebedisang matla ao le hore a sebediswa hodima mang pusong ya naha. E ka bonwa e le mokgwa o mong wa tumellano mahareng a bao banang le matla le bao ba leng ka tlasa ba nang le matla. O hlalosa ditokelo le maikarabelo a baahi, le mekgwa ya ho sheba bao ba nang le matla.

Molaotheo wa Rephaboliki ya Afrika Borwa ke molao o ka sehloohong wa naha. O nehelana ka motheo wa molao bakeng la boteng ba Rephaboliki, o nehelana ka ditokelo le maikarabelo a baahi, le ho nehelana ka sebopeho sa Mmuso. E bitswa "lengolo la tlhaho" la Afrika Borwa e lokolohileng le ya demokrasi.

Molaotheo wa rona o bohlokwa ha holo - kapa molao o ka sehloohong - wa lefatshe. Ha hona molao o ka bang kgahlano le ona kapa mmuso o etse ho hong ho kgahlano le ona. Demokrasing ya molaotheo jwalo ka ena ya rona, Molaotheo o ka hodimo ho Palamente mme ke se sebediswa seo melao yohle e shejwang ka yona. O sebetsa makeleng ohle a mmuso. Lekgotla la dinyewe la Molaotheo ke lekgotla le phahameng ka ho fetisisa Afrika Borwa dintlheng tsa Molaotheo mme ke lekgotla le etsang qeto tlhalosong ya Molaotheo.

Molaotheo wa Afrika Borwa, ho etsa mohlala, o hlalosa ka mokgwa oo Mmuso o thehwang ka teng, hore na o kgethwa jwang le hore o sebetsa jwang. O hlalosa matla a mmuso - ha mmoho le moo matla ana a fihlellang teng - le ho toboketsa ditokelo tsa batho. Hape o hlalosa hore Mmuso o ikarabella jwang bathong ba o kgethileng.

Molaotheo o theha bophelo ba setjhaba Afrika Borwa. Empa o etsa ho feta tlhaloso ya ka moo Mmuso o sebetsang ka teng. Molaotheo o bontsha tshepo le ditabatabelo tsa setjhaba.

BOHLOKWA BA KETAPELE, KGAOLO 1 (DINEHELANO TSA MOTHEHO) LE KGAOLO 2 (BILI YA DITOKELO) YA MOLAOTHEO

Boholo ba melaotheo e tswa maemong a ikgethileng. Afrika Borwa e fetile nakong ya kगतello ya kgethollo (mokgwa o theuweng ke boikemelo ba palamente) ho ya ho demokrasi ya molaotheo e thehang setjhaba se itshetlehileng ka demokrasi, toka ya setjhaba le ditokelo tse bohlokwa tsa botho.

Molaotheo wa rona o bontsha nalane le phihlello ya rona ya tokoloho le demokrasi. Ho latela nalane ya Afrika Borwa ha ho makatse hore Molaotheo o hatella ho thehwa ha setjhaba se "bulehileng sa demokrasi", mme o toboketsa tlhompheo, toka le tekatekano.

Ketapele ke tsebiso e kgutshwane e bontshang maikemisetso le theho ya Molaotheo. Kgaolo 1 e kentse theho ya bohlokwa ya Molaotheo mme ka ho bane dibohlokwa haholo ho thata ho ka fetolwa.

Karolo 1 e ka fetolwa feela ha Bili e fetiswa ke Seboka sa Naha ka voutu ya bonyane diperesente tse 75 tsa ditho tsa yona le Lekgotla la Naha la Diprovence, ka voutu ya tshehetso ya bonyane diprovence tse tsheletseng.

Molaotheo le ho ba Molaotheong ho tsamaisana le ditokelo tsa botho. Ditokelo dikentswe ka hare ho karolo e ikgethang ya Molaotheo e bitswang Bili ya Ditokelo. Kgaolo 2 ya Molaotheo wa 1996 o akga ka hare Bili ya Ditokelo tsa Botho Afrika Borwa. Ke karolo ena ya Molaotheo e ileng ya hohela kgahleho e kgolo - mme e na le sekgahla se seholo ho maAfrika Borwa - dilemong tse mmalwa tse fetileng. Dinehelano tlena disebeetsana le ditokelo tsa tekatekano, seriti sa botho, bophelo le poraevesi ka hara tse ding, ha mmoho le tokoloho ya bodumedi le boitlhahiso. Hape di ama le dintlha tsa basebetsi, bana, thuto le tsamaiso ya molao.

Bili ya ditokelo ke motheo wa demokrasi Afrika Borwa. E tiisa metho ya demokrasi, ya seriti sa botho, tekatekano le tokoloho. Bili ya Ditokelo Kgaolong 2 ya Molaotheo e akga ka hare sehlopha se bohlokwa sa ditokelo tsa botho tse ikemiseditseng ho hlalosa ditokelo tsa batho, ho nehelana ka hore ditokelo disebeetsa ho mang le hore jwang, le ho laola hore di na le moedi jwang le ho mang.

Karolo 2 e ka fetolwa feela ha Bili e fetiswa ke Seboka sa Naha ka voutu ya tshehetso ya bonyane bobedi ho boraro ya ditho tsa yona le Lekgotla la Naha la Diprovence, ka voutu ya tshehetso ya bonyane diprovence tse tsheletseng.

DIKAHARE

KETAPELE	1
KGAOLO 1 <i>Dinehelano tsa Motheo</i>	2
KGAOLO 2 <i>Bili ya Ditokelo</i>	5
METHEO EO HO KA UWANG HO YONA MABAPI LE DITOKELO TSA HAO TSA BOTHO	26

"Sengolwa sa Senyesemane ke sengolwa se molaong sa Molaotheo"

KETAPELE

*Rona, batho ba Afrika Borwa,
Re elellwa ho ba le leeme ha rona nakong e fetileng;
Re tlotla ba hlokofaditsweng ka lebaka la toka le tokoloho naheng ya
rona;
Re tlotla ba ileng ba sebeletsa ho aha le ho ntshetsapele naha ya rona;
mme
Re dumela hore Afrika Borwa ke naha ya bohle ba phelang ho yona, re
kopane le ha re fapane.
Ka lebaka lena, ka tataiso ya baemedi ba rona ba kgethilweng ka
bolokolohi,
re ananela Molaotheo e le molao o ka sehloohong wa Rephaboliki hore
o tle -*

*O Fedise diphapang tse fetileng mme re thehe setjhaba se
itshetlehileng hodima maemo a demokrasi, toka setjhabeng le
ditokelo tsa motheo tsa botho;*

*O Thehe metheo ya setjhaba sa demokrasi le se lokolohileng
moo mmuso o itshetlehileng ka ditabatabelo tsa setjhaba mme
moahi e mong le e mong a sireleditswe ke molao ka ho lekana;*

*O Ntlafatse maemo a bophelo a baahi bohle mme ho be ho
kgothaletswe bokgoni ba motho e mong le e mong; le*

*Ho aha Afrika Borwa e kopaneng le ya demokrasi e
phethahetseng e le puso e nang le boikemelo hara matjhaba.*

*Modimo o ke o sireletse batho ba bo rona
Nkosi Sikelel'ifrika. Morena boloka setjhaba sa heso. God seën Suid-
Afrika.
God bless South Africa.
Mudzimu fhatutshedza Afurika. Hosi katekisa Afrika.*

KGAOLO 1

DINEHELANO TSA MOTHEO

Rephaboliki ya Afrika Borwa

1. Rephaboliki ya Afrika Borwa ke naha ya puso ya setjhaba ka setjhaba e ikemetseng mme e thehilwe ho latela maemo a latelang:
  - (a) Seriti sa botho, katleho ya tekano le tswelopele ya ditokelo tsa botho le bolokolohi.
  - (b) Ho se kgetholle ho ya ka morabe le bong.
  - (c) Bookamedi ba Molaotheo le taolo ya molao.
  - (d) Kgetho e akaretsang ya batho ba baholo, lenane la kgetho la naha yohle, dikgetho tsa ka mehla le tsamaiso ya mekga e mengata ya mmuso wa demokrasi, ho kgothaletsa boikarabelo, ho tsotella le ho hloka sephiri.

Bookamedi ba Molaotheo

2. Molaotheo o okametse melao yohle ya Rephaboliki, molao kapa boitshwaro bo sa dumellaneng le Molaotheo ha bo a loka mme ditshwanelo tseo o di behang di lokela ho phethwa.

Boahi

3. (1) Boahi ba Afrika Borwa bo kenyeletsa bohle.
  - (2) Baahi bohle ba—
    - (a) lekana ka ditokelo, menyetla le melemo ya boahi; le
    - (b) maikarabelo a lekanang a boahi.
  - (3) Molao wa naha o lokela ho hlophisetsa phihlello, tahlehelo le poloko ya boahi.

Pina ya naha

4. Pina ya naha ya Rephaboliki e taolong ya Mopresidente ka phatlalatso.

Folakga ya naha

5. Folakga ya naha e na le botsho, botala, mmala wa kgauta, bosweu, bokgubedu le botala ba lehodimo jwalo ka ha e hlalositse ya ba ya takwa Shejuleng 1.

Dipuo

6. (1) Dipuo tsa semmuso tsa Rephaboliki ke Sepedi, Sesotho, Setswana, siSwati, Tshivenda, Xitsonga, Afrikaans, English, isiNdenbele, isiXhosa le isiZulu.
- (2) Ho elellwa ho qepha ha tshebediso ya puo tsa batho ba rona dilemong tse fetileng le maemo a tsona, mmuso o tshwanetse ho etsa mekutu ho phahamisa le ho ntshetsa pele tshebediso ya dipuo tsena.
- (3) (a) Mmuso wa naha le wa diprovense e ka sebedisa dipuo tse itseng tsa mmuso bakeng la mesebetsi ya mmuso ho hlokometswe tshebediso, maemo a ditaba, ditshenyehelo, maemo mabatoweng le ho hlophiswa ka tekano ditlhoko le boikgethelo ba baahi bohle kapa provenseng e amehang; empa mmuso wa naha le mmuso wa provense ka nngwe e lokela ho ba le bonyane dipuo tse pedi tsa mmuso.
- (b) Bommasepala ba hlokomele tshebediso ya puo le boikgethelo ba baahi ba yona.
- (4) Mmuso wa naha le diprovense, ka ho sebedisa molao le maemo, e lokela ho laola le ho hlokomela tshebediso ya dipuo tsa mmuso. Re sa kgelohe dipehelong tsa karolwana (2), dipuo tsohle tsa mmuso di lokela ho lekana ka maemo mme di tshwarwe ka ho lekana.
- (5) Lekgotla la Dipuo la Afrika Borwa le thehilweng ka molao wa naha le lokela ho—
- (a) phahamisa, ho kgothalletsa le ho theha maemo a ho ntshetsapele le tshebediso ya—
- (i) dipuo tsohle tsa semmuso;
- (ii) dipuo tsa Khoi, Nama le San; mmoho le

- (iii) puo ya matsoho
- (b) ho phahamisa le ho hlompha—
  - (i) dipuo tsohle tse sebediswang ka mehla ka hara Afrika Borwa, ho kenyeletswa German, Greek, Gujarati, Hindi, Portuguese, Tamil, Telegu le Urdu; le
  - (ii) Arabic, Hebrew, Sanskrit le dipuo tse ding tse sebedisetswang bodumedi Afrika Borwa.

KGAOLO 2

BILI YA DITOKELO

Ditokelo

7. (1) Bili ena ya Ditokelo ke tshiya ya demokrasi Afrika Borwa. E boloka ditokela tsa batho bohle naheng ya rona, ebile e amohela melemo ya puso ka setjhaba, seriti sa botho, tekano le tokoloho.
- (2) Puso e lokela ho hlompha, ho sireletsa, ho kgothaletsa le ho phethahatsa ditokelo tse Biling ena ya Ditokelo.
- (3) Ditokela tse Biling ya Ditokelo di tlamehile ho ikamahanya le meedi e teng kapa tse hlahositsweng karolong 36, kapa tse boletsweng ka hara Bili.

Tshebetso

8. (1) Bili ya Ditokelo e tlama melao yohle, ketsamelao, phethahatso, tsa toka le dikarolo tsohle tsa mmuso.
- (2) Pehelo e Biling ya Ditokelo e tlama motho kapa batho ba molaong, ha feela ho tshwaneleha ha ho tadingwa sebopeho sa tokelo eo le setlamo se beilweng ke tokelo.
- (3) Ha ho sebediswa dipehelo tsa Bili ya Ditokelo, bathong le batho ba molaong ho latela karolwana (2), hore lekgotla le—
  - (a) tle le nehelane ka tokelo ka hara Bili hore e sebetse, kapa e bang ho hlokahala le thehe molao o tlwaelehileng ho fihlella moo molao o sa nehelaneng ka tokelo eo; mme
  - (b) o ka ntshetsa pele molao wa naha ho fokotsa tokelo, ha feela phokotso eo e dumellana le dipehelo tsa karolwana 36(1).
- (4) Batho ba molaong ba lokelwa ke ditokelo tse Biling ya Ditokelo ho ya ka moo ho hlokehang ka teng ka ditokelo le sebopeho sa motho ya molaong.

Tekano

9. (1) Batho bohle ba lekana ka pela molao mme ba na le tokelo e tshwanang ya ho sireletswa le ho una melemo ya molao.
- (2) Tekano e akaretsa ho sebediswa le ho lekana ha ditokelo tsohle le bolokolohi. Ho ntshetsa pele katleho ya tekano, ho etswa ha molao le mekgwa e meng ya ho sireletsa kapa ho tswellisa batho pele, kapa mekga ya batho ba leng morao ka lebaka la kgethollo e sa lokang.
- (3) Puso e se kgetholle mang kapa mang ka baka la botjhaba, bong, botona le botshehadi, boimana, lenyalo, morabe kapa mofuta, mmala, motho wa bong bo bong, dilemo, boqhwalwa, bodumedi, monahano o itseng, tumelo, setso, puo, le tswalo.
- (4) Ho se be le motho ya kgethollang e mong ka lebaka lefe kapa lefe ho ya ka pehelo ya karolwana (3). Molao o thehilweng o sebediswe ho thibela kapa ho phema ho hloka toka.
- (5) Kgethollo ka lebaka kapa mabaka a ngotsweng karolwaneng (3) e na le leeme ntle le ha ho ka fumanwa bonnete ba hore kgethollo e lokile.

Seriti sa botho

10. Motho e mong le e mong o na le seriti sa tlholeho le tokelo ya hore seriti sa hae se hlomphe se be se sireletswa.

Bophelo

11. Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho phela.

Bolokolohi le tshireletso ya botho

12. (1) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya tokoloho le tshireletso e kenyeletsang tokelo ya—
- (a) ho se amohuwe bolokolohi ka ntle ho lebaka kapa toka;
- (b) ho se tshwarwe ntle ho qoso;
- (c) ho se be le mofuta ofe kapa ofe wa dikgoka ho tswa setjhabeng kapa mafapheng a ikemetseng;

- (d) ho se hlokofatswe ka tsela efe kapa efe; le
  - (e) ho se tshwarwe kapa ho se kgalemelwe ka sehloho, ekaba ka bobbe bofe kapa bofe kapa ka mokgwa o tlotlolang.
- (2) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho phuthuloha mmeleng le maikutlong, ho akarelletswa tokelo ya—
- (a) ho iketsetsa qeto ka phumano ya thari;
  - (b) tshireletso le taolo mmeleng ya bona; le
  - (c) ho se sebediswe diphuputsong tsa kalafi kapa saense ntle ho tumello ya hae.

Bokgoba, bohlinka le ho sebediswa ka qobello

13. Ha ho motho ya lokelang ho etswa lekgoba, mohlanka kapa ho sebediswa ka qobello.

Ho phela o sa tshwengwe

14. Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho phela a sa tshwengwe, ho akarelletswa le tokelo ya hore—

- (a) mmele wa hae kapa lelapa la hae le se phenyekollwe;
- (b) thepha ya hae e se phenyekollwe;
- (c) leruo la hae le se nkuwe ka mahahapa; kapa
- (d) ho se be le ho mamelwa ha dipuisano ha motho a bua le ba bang ka tsela ya bohokanyi.

Bolokolohi ba bodumedi, tumelo le maikutlo

15. (1) E mong le e mong o na le tokelo ya ho iphelela ka moo a batlang ka teng, le ka tumelo, mehopolo, bodumedi le tihadimo ya hae.

(2) Ditshebeletso tsa bodumedi di dumelletswe mesebetsing ya puso kapa e tshheditsweng ke puso; ha feela—

- (a) ditshebeletso tseo diphethisa melao e behilweng ke bolaodi ba setjhaba bonang le tokelo;
- (b) di tshwarwa ka ho tshwana; le

- (c) batho ba tla ka ho ithaopa le ka ntle ho qobello.
- (3) (a) karolo ena ha e thibele ho etswa ha molao, ho akaretsa—
  - (i) ho nyadiswa ka moetlo ofe kapa ofe kapa ka tsamaiso ya bodumedi, boikgethelo kapa molao wa lelapa; kapa
  - (ii) ditsamaiso tsa boikgethelo le molao wa lelapa ka moetlo ofe kapa ofe kapa o latelwang ke batho ba bodumedi bo itseng.
- (b) Ho ehlwa ho ipapisitswe le temana (a) ho tshwanetse ho tsepama hodima karolo ena le dipehelo tse ding tsa Molaotheo.

Bolokolohi ba ho hlahisa maikutlo

16. (1) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho hlahisa maikutlo ka bolokolohi, ho kenyeletswa—
- (a) bolokolohi ba phatlalatso ya dingolwa le diphatlalatso tse ding;
    - (b) bolokolohi ba ho amohela kapa ho phatlalatsa tsebiso kapa mehopolo;
    - (c) bolokolohi ba ho qapa eng kapa eng ya bokgabane; le
    - (d) bolokolohi ba borutehi le bolokolohi ba diphuputso tsa saense.
  - (2) Tokelo e ngotsweng karolwaneng (1) ha e kenyeletse—
    - (a) thetso bakeng la ntwana;
    - (b) qholotso ya dikgoka; kapa
    - (c) kgothaletso ya lehloyo le itshetlehileng ho mofuta o mong, morabe, bong kapa bodumedi, mme hoo ho kgothalletsa ho baka kotsi.

Dikopano, mekoloko ya boipelaetso, ditletlebo, phethishene

17. Motho e mong le mong o na le tokelo ya ho bokana ka kgotso le ba bang, a sa hlomela, ho etsa mekoloko ya boipelaetso le ho nehelana ka diphethishene.

Bolokolohi ba kamano

18. Motho e mong le e mong o na le bolokolohi ba kamano le mekgatlo.

Ditokelo tsa dipolotiki

19. (1) Moahi e mong le e mong o na le tokelo ya ho iketsetsa kgetho ya dipolotiki, e kenyeletsang tokelo ya—
- (a) ho theha mokga wa dipolotiki;
  - (b) ho kenela merero ya, kapa ho batla ditho bakeng la, mokga wa dipolotiki; le
  - (c) ho tswela mokga wa dipolotiki letsholo, le ho jala mehopolo ya lona.
- (2) Moahi e mong le e mong o na le tokelo ya ho kenela dikgetho tse se nang dithibelo, tse sa kgetheng, tse etswang nako le nako bakeng la ho etswa ha molao o thehilweng ka Molaotheo.
- (3) Motho e mong le e mong e moholo o na le tokelo—
- (a) ya ho kgetha dikgethong tsa ho etswa ha molao o thehilweng ka Molaotheo, mme a etse jwalo ka sephiri, a be a
  - (b) kenele ho kgethelwa merero ya setjhaba mme ha a kgethwa a nke maemo ao a a kgethetsweng.

Boahi

20. Ha ho moahi ya ka amohuwang boahi ba hae.

Bolokolohi ba ho falla le ba bodulo

21. (1) Motho e mong le e mong o na le bolokolohi ba ho itsamaela ka moo a ratang.
- (2) Motho e mong le e mong o na le bolokolohi ba ho falla Rephaboliking.
- (3) Moahi e mong le e mong o na le bolokolohi ba ho kena, a dula, a bile a ahe hohle Rephaboliking.
- (4) Moahi e mong le e mong o na le tokelo ya ho ba le pasepoto.

Bolokolohi ba kgwebo, mosebetsi le botsebi

22. Moahi e mong le e mong o na le tokelo ya ho ikgethela kgwebo, mosebetsi kapa botsebi. Tshebetso ya kgwebo, mesebetsi kapa botsebi ho ka laolwa ka molao.

Dikamano mosebetsing

23. (1) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho sebetswa ka toka mosebetsing.
- (2) Mosebetsi e mong le e mong o na le tokelo—
- (a) ya ho theha e bile e be setho sa mokgatlo wa basebetsi;
  - (b) ya ho kenela merero le mesebetsi ya mokgatlo wa basebetsi; le
  - (c) ho ngala mosebetsi.
- (3) Ramosebetsi e mong le e mong o na le tokelo—
- (a) ya ho theha le ho ba setho sa mokgatlo wa boramosebetsi; le
  - (b) ho kenela merero le mesebetsi ya mokgatlo wa boramosebetsi.
- (4) Mokgatlo o mong le o mong wa basebetsi le mokgatlo o mong le o mong wa boramesebetsi o na le tokela ya ho—
- (a) ipehela tsamaiso, mananeo le merero;
  - (b) ho hlopisa;
  - (c) ho theha le ho ba setho sa federeshene.
- (5) Mokgatlo o mong le o mong wa basebetsi, mokgatlo wa boramesebetsi le ramosebetsi ba na le tokelo ya ho buisana e le sehlopha. Molao wa naha o ka etswa hore o laole dipuisano tsa sehlopha ho fihlela maemong ao e leng hore molao o entsweng o ka fokotsa tokelo Kgaolong ena, mme phokotso e tshwanetse e dumellane le karolo 36(1).
- (6) Molao wa naha o ka amohela ditlhophiso tsa tshireletso ya mokgatlo wa basebetsi jwalo ka ha dihlahella ditumellanong tsa dipuisano tsa sehlopha. Ho fihlela maemong ao e leng hore molao o entsweng o ka fokotsa tokelo Kgaolong ena, mme phokotso e tshwanetse e dumellane le karolo 36(1).

Tikoloho

24. Motho e mong le e mong o na le tokelo—

- (a) ya tikoloho e seng kotsi bophelong ba bona kapa boiketlong ba bona; le
- (b) ya ho sireletsa tikoloho, molemong wa meloko ya kajeno le e tlang ka ho etswa ha molao le mekgwa e meng e—
  - (i) thibelang tshilafalotso ya tikoloho le phokotseho ya tlholeho;
  - (ii) kgothalletsa polokeho ya tlhaho; le
  - (iii) ho fumana ntshetsopele ya tlhaho e ka sebediswang le tshebediso ya mehlodi ya tlhaho ho ntse ho kgothalletswa tswelopele e amohelehang ya moruo le phedisano.

Thepa

25. (1) Ha ho motho ya ka amohuwang thepa ya hae ka ntle ho molao o akaretsang, mme ha ho molao o ka dumellang hore motho a amohuwe thepa ya hae ka ntle ho lebaka.

- (2) Thepa e ka nkuwa mothong feela ka tlasa taelo ya molao o sebetsang ka kakaretso—
  - (a) bakeng la merero ya setjhaba kapa molemong wa setjhaba; le
  - (b) ho ya ka ho putswa, tefello eo le nako le mokgwa wa ho lefella, e tla dumellwa ke bao ba amehang kapa nahanelwang kapa ba amohetswe ke legotla.
- (3) Tefello, nako le mokgwa wa ho lefa di tshwanela ho sebetswa ka toka mme ditshwane dilekane le ho bontsha tekano mahareng a kgahleho ya setjhaba le ditabatabelo tsa ba amehang, ho ntse ho hlokometswe mabaka ohle a amehang, mmoho le—
  - (a) tshebediso ya thepa nakong ena;
  - (b) nalane ya phumaneho le tshebediso ya thepa;

- (c) theko ya thepa mmarakeng;
  - (d) hore puso e tsetetse ho le hokae le hore thepa eo e tla ntlafatswa ka tjehelete e kae; le
  - (e) sepheo sa ho nka thepa eo.
- (4) Mabapi le karolo ena—
- (a) ditabatabelo tsa setjhaba di kenyeletsa maikemisetso a setjhaba a tjadimo e ntjha ya ntlafatso ya lefatshe e le hore ho be le phihlelo e lekaneng ya mehlodi ya tlhaho ya Afrika Borwa; le
  - (b) thepa ho se felle maemong a naha feela.
- (5) Puso e lokela ho etsa matsapa ohle a molao le mekutu e meng, maemong a teng a mehlodi, ho kgothaletsa maemo a dumellang baahi ho ka fumana naha ka ho lekana.
- (6) Motho kapa setjhaba seo ho tshwareng ha sona naha ho sa lokang ho ya ka molao ka lebaka la melao ya kgethollo ka mmala kapa ditlwaelo, jwalo ka ha e behetswe Molaong wa Palamente, ekaba ka ho tshwara naha eo e sireleditsweng ka molao kapa ka ho kgutlisetsa ho lekanang.
- (7) Motho kapa setjhaba se amohilweng naha ya sona ka mora 19 Phupjane 1913 ka lebaka la melao ya dilemo tse fetileng tsa kgethollo ka mmala kapa ditlwaelo, o na le hona ho ka kgutlisetsa thepa ho monga yona kapa ho nehelwa ka ho lekana jwalo ka ha ho behetswe Molaong wa Palamente.
- (8) Ho se be le pehelo efe kapa efe ya karolo ena e ka sitisang puso ho ka sebetsa ka molao ho fumana naha, metsi le diphetoho tse ding tse tsamaelanang le tseo e le ho lokisa bophelo ba kgethollo e fetileng ya mmala, ha feela ho ke ke ha sebetswa ka dipehelo tsa karolo ena di itshetlehile hodima dipehelo tsa karolo 36 (1).
- (9) Palamente e tlameha ho etsa molao o hlaloswang karolwaneng (6).

Matlo

26. (1) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho ba le ntlo e tshwanelehang.
- (2) Puso e lokela ho etsa ka hohlehohle ho ya ka molao le ka mekgwa e meng, ho ya ka matla a teng, ho fihlella tokelo ena ya tswelopele.
- (3) Ho se ke ha eba le motho ya ka ntshwang ka mahahapa lapeng la hae kapa lelapa la hae la heletswa ka ntle ho taelo ya lekgotla ka mora hore lekgotla le hlahlobisise mabaka ohle. Ho se be le molao o dumellang ho lelekwa ntle ho lebaka.

Tlhokomelo ya bophelo, dijo, metsi le tshireletso ya setjhaba

27. (1) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho fihlella—
- (a) ditshebeletso tsa tlhokomelo ya bophelo, ho kenyeletswa le ditshebelletso tsa thari;
- (b) dijo le metsi a lekaneng; le
- (c) tshireletso ya phedisano ho kenyeletswa e bang ba sitwa ho iphedisa le bohle ba matleng a bona, ba fumane thuso e lokelang ya phedisano.
- (2) Puso e tlamehile ho etsa ka hohlehohle ho ya ka molao le ka matla a teng ho ka fihlella maemo a ditokelo tsena.
- (3) Ho se be le motho ya hanelwang phekolo nakong ya tshohanyetso.

Bana

28. (1) Ngwana e mong le e mong o na le tokelo ya—
- (a) ho ba le lebitso le boahi ho tloha tswalong;
- (b) ho ba le tlhokomelo ya lelapa kapa ya batswadi kapa tlhokomelo e nngwe feela e lokileng ha a tloswa tlhokomelong ya lelapa;
- (c) ho fumana phepo ya sebele, bodulo, tshebeletso ya bophelo bo botle le ditshebeletso tsa setjhaba;

- (d) ho sireletswa ho tlatlapuweng, ho se hlokomelwe, tthekefetsong kapa tlontlollong;
  - (e) ho sireletswa mekgweng ya mesebetsi ya ho sebedisa bana;
  - (f) ho se lebellwe kapa ho se dumellwe ho sebetsa kapa ho fana ka ditshebeletso tse—
    - (i) sa lokelang motho wa dilemo tsa ngwana eo; kapa
    - (ii) ka beang ngwana kotsing, thuto ya hae, mmele kapa ya bophelo bo botle ba boko, bodumedi kapa boitshwaro kapa phedisano;
  - (g) ho se kwallwe tjhankaneng ka ntle ha ha eba ha ho na tsela e nngwe, ha eba ho jwalo, ha ho kenyeletswa ditshwanelo tseo ngwana a di fumanang ho latela dikarolo 12 le 35, ngwana a ka kwallwa tjhankaneng nako e nyenyane feela e loketseng, mme o na le tokelo ya ho—
    - (i) behwa moo ho se nang batho ba boholo ba dilemo tse fetang 18; le
    - (ii) tshwarwa ka tsela, le ho bolokwa maamong a tsamaelanang le dilemo tsa ngwana;
  - (h) ho be le ramolao ya hlokometseng ngwana ka mong ka ditshenyehelo tsa mmuso ha a hlaha lekgotleng, ha eba mohlomong ho sa ahlolwe ka toka; le
    - (i) ho se sebediswe ntweng, le ho sireletsa ka nako ya ntwana.
- (2) Ditabatabelo tsa ngwana ke tsa bohlokwa mererong yohle e tadimaneng le yena.
- (3) Karolong ena, ha ho buuwa ka "ngwana" ho bolelwa motho eo dilemo tsa hae di leng ka tlase ho tse 18.

Thuto

29. (1) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya—

- (a) ho fumana thuto ya motheo, ho kenyelletswa le thuto ya batho ba baholo ya motheo; le
  - (b) ho ntshetsa thuto pele, eo puso ho latela maemo a lokileng, e tlamehang ho hlokomela hore e fihlellwe le ho fumaneha.
- (2) Mang le mang o na le tokelo ya ho rutwa ka puo ya semmuso kapa dipuo tseo ba ikgethelang tsona mekgatlong ya thuto ya setjhaba, e bang ho kgonahala. Ho etsa bonnete ba ho ka fihlellwa ha bonolo le ho kenngwa tshebetsong ha tokelo ena, puso e tshwanetse e hlocomele mekgwa e meng ya thuto e ka sebediswang, ho kenyeletswa mekgatlo e rutang ka puo e le nngwe, ho hlokomelwa—
- (a) ho lekalekana;
  - (b) kgoneho; le
  - (c) tlhokeho ya ho lokisa ditlamorao tsa diketsahalo tse fetileng tsa molao wa kgethollo.
- (3) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho theha le ho boloka, ka ditshenyehelo tsa hae, mekgatlo wa thuto o ikemetseng o—
- (a) sa kgetholleng ho ya ka morabe;
  - (b) ngodisitsweng pusong; le
  - (c) bolokang maemo a seng tlase le ha ho bapiswa maemo a mekgatlo ya thuto ya setjhaba.
- (4) Karolwana (3) ha e kgetholle ditshehetso tsa puso tsa mekgatlo ya thuto e ikemetseng.

Puo le setso

30. Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho sebedisa puo le ho phela ka setso seo a ikgethetseng sona, empa ha ho motho ya etsang jwalo a sa latele dipehelo tsa Bili ya Ditokelo.

Ditjhaba tsa setso, bodumedi le puo

31. (1) Batho bao e leng ditho tsa setjhaba sa setso, bodumedi kapa puo ba se ke ba hanelwa tokelo le ditho tse ding tsa setjhaba—
- (a) ho natefelwa ke setso, ho phetha bodumedi ba bona le ho sebedisa puo ya bona ; le
  - (b) ho theha, ho ba ditho le ho boloka setso, bodumedi le puo ya mekgatlo ya bona le makala a mang a setjhaba.
- (2) Ditshwanelo tse karolwaneng (1) dikeke tsa sebediswa ka tsela e sa tsamaelaneng le pehelo ya Bili ya Ditokelo.

Phumaneho ya lesedi

32. (1) Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho ka fumana—
- (a) lesedi lefe kapa lefe le pusong; le
  - (b) lesedi lefe kapa lefe leo motho e mong a le tsebang mme le hlokeha ho bolokeng ditokelo dife kapa dife.
- (2) Molao wa naha o tshwanetse o etswe ho nehelana ka ho kengwa tshebetsong ha tokelo ena mme o ka fana ka metjha e ka imollang morwalo wa taolo le tjehelete pusong.

Ho phethahatswa ha taolo e lokileng

33. (1) Motho e mong le e mong o lokelwa ke tshebetso ya taolo e molaong, e utlwalang e bile e tsamaiswa ka toka.
- (2) Motho e mong le e mong eo ditshwanelo tsa hae di amehileng ka lebaka la phethiso ya taolo o na le tokelo ya ho fumana mabaka a ngotsweng.
- (3) Molao wa naha o tshwanetse o etswe ho ka kenya tshebetsong ditshwanelo tsena mme di tle di—
- (a) nehele lekgotla ho ka hlahloba setjha tshebetso ya tsamaiso kapa, moo ho hloka halang, lekgotla le ikemetseng le hloka ng leeme;
  - (b) tlame puso hore e phethahatse ditshwanelo tse karolong (1) le (2); le
  - (c) kgothalletse tsamaiso e matla.

Phihlello ya makgotla a dinyewe

34. Motho e mong le e mong o na le tokelo ya ho ba le tletlebo e ka rarollwang ka molao ka pela bohle lekgotleng kapa moo ho lokelang ho ka ba le lekgotla kapa kopano e nngwe e ikemetseng e sa sebitseng ka leeme.

Batho ba tshwerweng, ba tjhankaneng le ba qositsweng

35. (1) Motho e mong le e mong ya tshwerweng hobane ho thwe o tlotse molao o na le tokelo ya—

- (a) ho thola;
- (b) ho tsebiswa ka pelepele—
  - (i) ka tokelo ya ho thola; le
  - (ii) ka tse tla etsahala ha a sa thole;
- (c) ho se qobellwe ho etsa maipolelo kapa ho dumela molato ho ka sebediswang e le bopaki bo motlamang;
- (d) ho hlahella lekgotleng la dinyewe ka pelepele ka moo ho ka kgonahalang ka teng, empa e se be ka mora—
  - (i) dihora tse 48 ka mora hoba a tshwarwe; kapa
  - (ii) qetellong ya lekgotla la pele ha ho se ho fetile dihora tse 48, ha eba dihora tse 48 di fela ka mora nako ya mosebetsi ya ho dula ha lekgotla kapa ka letsatsi leo e seng la ho dula ha lekgotla;
- (e) ha a hlahella lekgetlo la pele ka pela lekgotla ka mora hore a tshwarwe, le ho tla ahlolwa, kapa ho tla hlaosetswa ka mabaka a ho dula a kwalletswe tjhankaneng ho ya ho ile, kapa ho tla lokollwa; le
- (f) ho tla lokollwa tjhankaneng ha ho dumeletseha ho ya ka toka, ho latela maemo a utlwahalang.

(2) Motho e mong le e mong ya tjhankaneng ho kenyelletswa le motshwaruwa e mong le e mong ya seng a ahlotse, o na le tokelo ya—

- (a) ho tsebiswa ka pele hore o tshwaretsweng;
- (b) ho ikgethela le ho buisana le moemedi wa molao mme a tsebiswe ka pelepele ka tokela ena;

- (c) hore puso e be le moemedi wa molao ya emelang motho ya tshwerweng ke mmuso, ka tefello ya mmuso, ha a sa sebetswe ka toka, mme a tsebiswe ka pelepele ka tokelo ena;
  - (d) ho phepetsa ka boyena lebaka la ho iswa tjhankaneng ka lekgotleng, mme ha eba ho kwallwa ho se molaong a lokollwe;
  - (e) ho kwallwa ka tlasa maemo a dumellanang le tshwaro ya batho, ho kenyeletswa bonyane ho phetha le pehelo ka ditshenyehelo tsa mmuso, ho fumana kgoleho e lokileng, phepo e ntle, ho ka bala dingolwa le thuso ya booki; le
  - (f) ho ba le ho ka buisana le ho ka tjhakelwa ke batho ba kang—
    - (i) monna kapa mofumahadi kapa molekane;
    - (ii) leloko;
    - (iii) moeletsu wa bodumedi wa boikgethelo; le
    - (iv) ngaka ya boikgethelo.
- (3) Moqosuwa e mong le e mong o na le tokelo ya hore nyewe ya hae e ahlolwe ntle ho leeme, ho kenyeletswa tokelo ya—
- (a) ho tsebiswa ka qoso ya hae a be a fuwe dintlha tse lekaneng hore a tsebe ho ikarabella;
  - (b) ho fuwa nako e lekaneng le boitokisetso hore a tsebe ho hlophisa boipuello ba hae;
  - (c) ho hlaha lekgotleng lefe kapa lefe;
  - (d) hore nyewe ya hae e qale e be e felle ntle ho tshenyoye ya nako e sa hlokeheng;
  - (e) ho ba teng ha nyewe e buuwa;
  - (f) ho ikgethela le ho emelwa ke mmuelli le ho tsebiswa ka tokelo ena ka potlako;
  - (g) hore mmuso o batlele moqosuwa mmuelli ka ditshenyehelo tsa mmuso, ha eba ho ka ba le ho se ahlole ka toka, mme a be a tsebiswe ka tokelo ena ka potlako;

- (h) hore a nkuwe a se na molato, a kgutse, a be a se ke a fana ka bopaki ha ho ntse ho buuwa ka nyewe;
  - (i) ho fana ka bopaki le ho nyatsa bopaki boo ho fanwang ka bona kgahlanong le yena;
  - (j) ho se qobellwe ho fana ka bopaki boo ka bona a ka itshwarisang;
  - (k) hore nyewe e tsamaiswe ka puo eo moqosuwa a e utlwisisang kapa ha ho sa kgonahale ho tolokwe ka puo eo moqosuwa a e utlwisisang;
  - (l) ho se ahlolelwe ketso kapa ho se phethise ketso e itseng nakong eo ketsahalo e neng e se tlolo ya molao kapa e sa phethwang molaong wa naha kapa wa matjhaba;
  - (m) ho se tsekiswe tlolo ya molao eo motho a seng a ile a lokollwa kapa a fumanwa a le molato wa yona;
  - (n) ho fumantshwa molemo wa kotlo e tlase e hlalositsweng e bang kotlo eo e bakeng la molao o tlotsweng e fetotswe mahareng a nako eo tlolo ya molao e neng e phethwa ka yona le nako ya kahlole; mme
  - (o) ya ho etsa boipiletso, ho kopa hore lekgotla le tadime nyewe eo hape, lekgotleng le phahameng.
- (4) Ka mehla ha karolo ena e hloka hore lesedi le nehelwe motho, lesedi leo le tshwanetse le nehelwe ka puo eo motho eo a e utlwisisang.
- (5) Bopaki bo fumanweng ka mokgwa o kgahlanong le tokelo efe kapa efe e ngotsweng Biling ya Ditokelo bo lokelwa ho qhelwa ka thoko e bang ha bo ka amohelwa bo ka tshwaetsa nyewe kapa bahlahella bo le kotsi tsamaisong ya toka.

Moedi wa ditokelo

36. (1) Ditokelo tse Biling ya Ditokelo di ka nna tsa sehelwa meedi ho latela molao o sebediswang ka kakaretso ho fihlela moedi o be o amohelwa le ho ba wa toka setjhabeng sa demokrasi se thehilweng ka botho, tekano le tokoloho, ho kenyeletswa dintlha tsohle tsa bohlokwa tse kang—

- (a) sebopeho sa tokelo;
  - (b) bohlokwa ba sepheo sa pehelo ya moedi;
  - (c) sebopeho le boholo ba pehelo ya moedi;
  - (d) kamano pakeng tsa pehelo ya moedi le sepheo sa yona; le
  - (e) mekgwa e sa thibeleng phihlello ya sepheo.
- (2) Ka ntle ha eba ho boletswe karolwaneng (1) kapa pehelong efe kapa efe ya Molaotheo, ho se be le molao o sehlang tokelo efe kapa efe moedi Biling ya Ditokelo.

Maemo a qomatsi

37. (1) Maemo a qomatsi a ka nna a phatlalatswa feela ka Molao wa Palamente, ha feela—
- (a) setjhaba se le kotsing ya ntwana, tlhaselo, merusu, pherekano, koduwa kapa tlokotsi efe kapa efe ya setjhaba; le
  - (b) kgweletso e loketse ho boloka kgotso le tsamaiso e ntle.
- (2) Kgweletso ya maemo a qomatsi le molao o entsweng kapa ketso efe kapa efe e entsweng ka lebaka la se etsahetseng ka mora moo, e ka etsahala feela—
- (a) ha e lebeletswe ho etsahala; le
  - (b) ha e sa fete matsatsi a 21 ho tloha letsatsing la phatlalatso ka ntle ha eba Seboka sa Naha se nka qeto ya ho eketsa kgweletso. Seboka se ka eketsa kgweletso ya maemo a qomatsi e sa feteng dikgwedi tse tharo ka nako e le nngwe. Keketso ya pele ya maemo a qomatsi e lokela ho ba ka qeto e amohetsweng ka kgetho e tsheheditsweng ke boholo ba ditho tsa Seboka. Keketso e latelang e etswe ka qeto e amohetsweng ka thuso ya kgetho ya bonyane diphesente tse 60 ya ditho tsa Seboka. Qeto eo ka ho ya ka dipehelo tsa temana ena e ka nna ya amohelwa ha feela ho ile ha buisanwa pepeneneng Sebokeng.

- (3) Lekgotla lefe kapa lefe le nang le tshwanelo le ka etsa qeto ka matla a—
- (a) kgweletso ya maemo a qomatsi;
  - (b) keketso efe kapa efe ya maemo a qomatsi; kapa
  - (c) molao o entsweng kapa bohato bo nkuweng kgahlano le kgweletso ya maemo a qomatsi.
- (4) Molao o entsweng kapa bohato bo nkuweng kgahlano le phatlalatso ya maemo a qomatsi o ka fapana le Bili ya Ditokelo ho fihlela feela—
- (a) ha phapang e hlokwa ke qomatsi; le
  - (b) molao —
    - (i) o dumellana le ditlamo tsa Rephaboliki tlasa molao wa matjhaba o sebediswang maemong a qomatsi;
    - (ii) o dumellane le karolo (5); mme
    - (iii) o phatlalatswa Gazeteng ya Mmuso ka pele ka moo ho ka kgonehang ka teng ho phethwa.
- (5) Ha ho Molao wa Palamente o dumellang kgweletso ya maemo a qomatsi, mme ha ho molao o entsweng kapa ketsahalo e ka etswang ho latela kgweletso, e ka dumella—
- (a) ho leballwa ha puso kapa mang kapa mang ho ya ka ketso e seng molaong;
  - (b) Kgeloho efe kapa efe karolong ena; kapa
  - (c) Kgeloho efe kapa efe e karolong e boletsweng lenaneng la 1 ya Lenaneo la Ditokelo tse ke keng tsa Tlolwa jwalo ka ha ho bontshitswe ka thoko ho karolo ya lenane la 3.

Moralo wa Ditokelo tse kekeng tsa tlolwa

1 Palo ya karolo	2 Sehlooho sa karolo	3 Mokgwa oo tokelo e tshireleditsweng ka ona
9	Tekano	Mabapi le kgethollo e sa lokang ya bong, mmala, morabe kapa karolo ya botjhaba, bodumedi kapa puo
10	Seriti sa botho	ka ho phethahala
11	Bophelo	Ka ho phethahala
12	Tokoloho le tshireletso ya motho	Ho latela karolwana (1)(d), (e) le (2) (c)
13	Bokgoba, bohlanka le ho sebediswa ka qobello	Ho latela bohlanka le ho sebediswa ka qobello
28	Bana	Mabapi le: - karolwana (1)(d) le (e) - ditokelo tse seratswaneng (i) le (ii) sa karolwana (1)(g); le - karolwana 1(i) bakeng la bana ba dilemo di 15 ho ya tlase .
35	Ho tshwarwa, ho kwallwa le ho qoswa ha batho	Mabapi le: - karolwana (1)(a), (b) le (c) le (2)(d); - ditokelo serapeng (a) ho ya ho (o) ya karolwana (3), ho sa kenyeletswa serapa (d) - karolwana (4); le - karolwana (5) ho latela ho se kenyeletswa ha bopaki e bang ho dumelwa ha bopaki boo bo ka etsa nyewe e be le leeme.

- (6) ha motho a kwalletswe ka ntle ho qoso ka lebaka la kgutsofatso ya ditokelo ho tswa phatlalatsong ya maemo a qomatsi, maemo a latelang a tshwanetse ho elellwa:
- (a) motho e moholo eo e leng setho sa lelapa kapa motswalle wa moqosuwa a tsebiswe ka pelepele ka moo ho ka kgonahalang ka teng hore motho eo o kwalletswe.
  - (b) ho phatlalatswe tsebiso Gazeteng ya Mmuso wa Naha matsatsing a mahlano ao motshwaruwa a kwalletsweng ka ona, ho bolelwe lebitso la motshwaruwa le sebaka seo a kwalletsweng ho sona mme ho bolelwe le molao wa qomatsi oo a tshwerweng ka ona.
  - (c) motshwaruwa a dumellwe ho ikgethela a be a etelwe ke Ngaka neng kapa neng ha ho kgonahala.
  - (d) motshwaruwa a dumellwe ho ikgethela a be a etelwe ke mmuelli neng kapa neng ha ho kgonahala.
  - (e) lekgotla le hlahlobisise ho kwallwa ha motshwaruwa ka potlako e kgonahalang empa e seng ka mora matsatsi a 10 ka mora hore motho a tshwarwe, mme lekgotla le lokela ho mo lokolla ka ntle ha eba ho a hlokeha ho boloka kgotso le botsitso ha a ntse a kwalletswe.
  - (f) motshwaruwa ya ke keng a lokollwa ho ya ka dipehelo tsa temana (e) kapa ya ke keng a lokollwa ho latela ho lekolwa ha temana ena, a ka etsa kopo lekgotleng ho lekola ho kwallwa ha hae nako e nngwe le e nngwe ka mora matsatsi a 10 ka mora ho lekolwa ho fetileng mme lekgotla le tshwanetse ho lokolla motshwaruwa ka ntle ha eba ho lokela ho mo kwalla ho boloka kgotso le botsitso.
  - (g) motshwaruwa o lokela ho dumellwa ho hlaha ka pela lekgotla le leng le le leng ka boyena ha ho lekolwa ho kwallwa ha hae, a emelwe ke mmuelli dipuisanong tseo mme a be a etse kopo e kgahlanong le ho kwallwa ha hae.

- (h) mmuso o lokela ho hlalisa mabaka a ngotsweng lekgotleng la dinyewe a hlalosang ho kwallwa ha motshwaruwa nako e telele mme o be o nehe motshwaruwa kgatiso ya mabaka ao bonyane matsatsi a mabedi pele lekgotla le lekodisa ho kwallwa ha hae.
- (7) E bang lekgotla le lokolla motshwaruwa, motho eo a ke ke a boela a tshwarwa hape ka lebaka la mabaka ao ka ntle ha eba mmuso o ka bontsha ka mabaka a utlwahalang hore motho eo a kwallwe hape.
- (8) Karolwana (6) le (7) ha di sebetse bathong bao e seng baahi ba Afrika Borwa ba tshwerweng ka lebaka la dibetsa tsa ntwana tsa matjhaba. Feela, mmuso o lokela ho itshetleha ka dipehelo tsa molao wa botho wa matjhaba bathong bao.

Qobello ya ditokelo

38. Mang le mang ya hlahellang karolong ena o na le tokelo ya ho ya lekgotleng le tshwanelehileng ka tlaleho ya hore tokelo e Biling ya Ditokelo e tlotswe kapa o tshositswe mme lekgotla le ka nehelana ka kimollo e tshwanetseng e akgang ka hare tsebiso ya ditokelo. Batho ba ka yang lekgotleng ke—
- (a) motho e mong le e mong ya ipuellang;
  - (b) motho e mong le e mong ya emelang e mong ya ke keng a ikemela ka mabitso a hae;
  - (c) motho e mong le e mong ya emetseng motho e mong ya ke keng a ikemela, sehlopha kapa mokgopi wa batho; le
  - (d) motho e mong le e mong ya emelang ditabatabelo tsa setjhaba; le
  - (e) mokgatlo o emelang ditabatabelo tsa ditho tsa ona.

Tlhaloso ya Bili ya Ditokelo

39. (1) Ha ho hlalosa Bili ya Ditokelo, lekgotla kapa ditho tsa lekgotla—

- (a) di lokela ho kgothalletsa boleng ba setjhaba sa demokrasi se itshetlehileng hodima botho, tekano le bolokolohi;
  - (b) di nahane molao wa matjhaba; hape
  - (c) di ka nna tsa nahana ka molao wa kantle.
- (2) Ha ho hlaloswa molao, le ha ho thehwa molao kapa molao wa setso, lekgotla le leng le le leng, pitso kapa seboka se lokela ho kgothalletsa maikutlo, sepheo le maikemisetso a Bili ya Ditokelo.
- (3) Bili ya Ditokelo ha e thibele boteng ba ditokelo tse ding kapa bolokolohi bo bong bo ananelwang kapa bo beilweng ke molao wa setso kapa molao o etswang ho fihlela moo di seng di tsamaelana le Bili.

METHEO EO HO KA BUISANWANG LE YONA MABAPI LE DITOKELO TSA BOTHO

1. Ofisi ya Mosireletsi wa Setjhaba

Ofisi ya Mosireletsi wa Setjhaba e ikemiseditse ho phetha thomo ya yona ya ho tiisa demokrasi ya molaotheo ka ho batlisisa menyenyetsi ya boitshwaro bo sa lokang ba lekala la Mmuso, ho nolofatsa tumellano ya dingangisano, ho tlaleha le ho kgothaletsa tharollo le ho tsebisa ka karolo le maikarabelo a Mosireletsi wa Setjhaba.

Dintlha tsa ho ikopanya le rona

Aterese ya moaho:	175 Lunno Street Hillcrest Office Park Pretoria 0083
Aterese ya poso	Private Bag X677 Pretoria 0001
Dinomoro tsa mohala:	012 366 7000
Mohala wa mahala:	0800 11 20 40
Dinimoro tsa Fekse:	012 362 3473 / 086 575 3292
Aterese ya imeili:	customerservice@pprotect.org registration2@pprotect.org.za
Websaete:	www.pprotect.org

2. Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Afrika Borwa

Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Afrika Borwa ke motheo wa naha o thehilweng ho netefatsa demokrasi ya molaotheo ka phahamiso le tshireletso ya ditokelo tsa botho ka ho sebetsana le ditlolo tsa ditokelo tsa botho le ho batla ho ka sebetsana le ho disa le hlahlobo ya ho elellwa dintlha tsa ditokelo tsa botho le thuto le thupello.

Dintlha tsa ho ikopanya le rona

Aterese ya moaho:	Braampark Forum 3, 33 Hoofd Street Braamfontein Johannesburg
Aterese ya poso	Private Bag X2700 Houghton Johannesburg 2041
Dinomoro tsa mohala:	011 877 3600
Dinimoro tsa Fekse:	011 403 6621
Aterese ya imeili:	info@sahrc.org.za complaints@sahrc.org.za
Websaete:	www.sahrc.org.za

3. Khomishene bakeng la Phahamiso le Tshireletso ya Ditokelo tsa Botjhaba, Bodumedi le metse ya Puo

Khomishene bakeng la Tshireletso ya Ditokelo tsa Botjhaba, Bodumedi le Metse ya Puo (mona e leng Khomishene ya CLR) e ikemiseditse ho phahamisa le ho ntshetsa pele kgotso, setswalle, botho, kamohelo le kopano ya setjhaba mahareng a botjhaba, bodumedi le metse ya puo.

Dintlha tsa ho ikopanya le rona

Aterese ya moaho:	Braampark Forum 4, 33 Hoofd Street Braamfontein Johannesburg
Aterese ya poso	Private Bag X 90 000 Houghton 2041
Dinomoro tsa mohala:	011 537 7631
Dinimoro tsa Fekse:	011 880 3495 / 086 660 8986
Aterese ya imeili:	chairperson@crlcommission.org.za ceo@crlcommission.org.za info@crlcommission.org.za complaints@crlcommission.org.za
Websaete:	www.crlcommission.org.za

4. Khomishene bakeng la Tekatekano ya Bong

Khomishene bakeng la Tekatekano ya Bong e theuwe ho ka phahamisa le ho hlompha tekatekano ya bong le ho etsa bonnete ba phihlello ya tekatekano ya bong metheong yohle ya setjhaba. Khomishene e leka ho theha setjhaba se senang kgethollo ya bong le kगतello ya mefuta yohle, le moo batho ba tla bang le monyetla wa ho bontsha bokgoni ka ho phethahala ho sa natse morabe, boemo, bong, bodumedi, mofuta wa bong, boqhwalala kapa sebaka.

Dintlha tsa ho ikopanya le rona

Aterese ya moaho:	Constitution Hill Women's Jail East Wing 2 Kotze Street Braamfontein Johannesburg
Aterese ya poso	P.O Box 32175 Braamfontein 2017
Dinomoro tsa mohala:	011 403 7182
Dinimoro tsa Fekse:	011 403 7188
Aterese ya imeili:	cgeinfo@cge.org.za
Websaete:	www.cge.org.za

5. Ofisi ya Khomishene ya Tshebeletso ya Setjhaba

Ofisi ya Khomishene ya Tshebeletso ya Setjhaba enka thomo ya teng ho tswa karolong 195 le 196 ya Molaotheo. Khomishene e ronngwe le ho ka fuwa matla ho ka fuputsa, ho disa le ho hlahloba mokgahlo le tsamaiso ya Tshebetso ya Setjhaba.

Thomo ena e akga ka hare hlahlobo ya diphihlollo kapa tlholeho ya phihlollo ya mananeo a Mmuso. Khomishene e na le maikarabelo a ho phahamisa metjha e tla etsa bonnete ba tshebetso e kgonahalang ka hare ho Tshebeletso ya Setjhaba le ho phahamisa theo le tumelo ya tsamaiso ya setjhaba jwalo ka ha e hlalositse Molaotheong le ka ho phatlalla Tshebetsong ya Setjhaba.

Dintlha tsa ho ikopanya le rona

Aterese ya moaho:	Commission House Cnr Hamilton & Ziervogel Streets Pretoria
Aterese ya poso	Private Bag X121 Pretoria 0083
Dinomoro tsa mohala:	012 352 1000
Dinimoro tsa Fekse:	012 325 8382
Aterese ya imeili:	info@opsc.gov.za
Websaete:	www.psc.gov.za

6. Lefapha la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo

Lefapha la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo lena le lekala: Ntshetsopele ya Molaotheo. Maikemisetso a lekala lena ke ho phahamisa, ho fetola le ntshetsopele ya Molaotheo, ditokelo tsa botho le demokrasi e sebetsang boemong ba mmuso.

Dintlha tsa ho ikopanya le rona

Aterese ya moaho:	329 Pretorius Street (c/o Pretorius & Sisulu Streets) First Floor, Momentum Building Pretoria
Aterese ya poso	Private Bag X81 Pretoria 0001
Dinomoro tsa mohala:	012 315 1111
Aterese ya imeili:	constitutionalrights@justice.gov.za
Websaete:	www.justice.gov.za

7. Thuso ya Molao Afrika Borwa

Thuso ya Molao Afrika Borwa ke lekala le ikemetseng le molaong le theuweng ka maikemisetso a ho thusa ka molao kapa ho etsa thuso ya molao e be teng ho batho ba hlophehileng ka hare ho bokgoni ba teng ba ditjhelete. E nehelana ka kemedi ya molao ka ditjeho tsa mmuso, jwalo ka ha ho hlalositse Molaotheong le melaong e amehang e nehelanang ka ntlha ho tokelo ya kemedi ya molao ka ditjeho tsa Mmuso.

Dintlha tsa ho ikopanya:

Bakeng la Thuso ya Molao Afrika Borwa e haufi, ofisi ya lebatowa, ofisi ya sathalaete, ikopanye le Thuso ya Molao Afrika Borwa:

Aterese ya moaho:	29 De Beer Street Braamfontein Johannesburg 2017
Aterese ya poso	Private Bag X76 Braamfontein 2017
Mohala:	011 877 2000
Mohala wa mahala:	0800 110 110
Dinimoro tsa Fekse:	011 877 2222
Aterese ya imeili:	Communications2@legal-aid.co.za
Websaete:	www.legal-aid.co.za

Department of Justice and Constitutional Development
Mohala: 012 315 1111
Private Bag X81, Pretoria, 0001
constitutionalrights@justice.gov.za
www.justice.gov.za